

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК [008+17] 004.738.5

Філіпова Людмила Яківна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних технологій
Харківської державної академії культури
flyak@ukr.net
ORCID 0000-0003-0273-7922

**РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЕТИКИ В ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ КОРИСТУВАЧІВ КОМП'ЮТЕРНО-МЕРЕЖЕВОГО СЕРЕДОВИЩА
(за книгою американського етика Дебори Джонсон*)**

Мета статті – обґрунтування ролі комп'ютерної етики в контексті інформаційної культури поведінки користувача мережевого середовища. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, зокрема використані інформаційний, системний підходи, порівняльний, термінологічний методи дослідження, а також аналітичний моніторинг публікацій. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що здійснено аналіз важливості головних принципів комп'ютерної етики, за Д. Джонсон, що в якості морально-етичних принципів культури поведінки усіх користувачів комп'ютерних мереж є необхідними складниками сучасної інформаційної культури. **Висновки.** Морально-етичні принципи інформаційної культури будь-якого учасника інформаційно-мережевого середовища є вкрай важливими й необхідними для комфортного співіснування «людина-комп'ютер-інтернет», для загального позитивного впливу інтернет-мережі на інформаційне суспільство.

Ключові слова: комп'ютерна етика, Дебора Джонсон, США, інформаційна культура, морально-етичні принципи, комп'ютерні мережі.

Филиппова Людмила Яковлевна,
доктор педагогических наук, профессор,
профессор кафедры информационных технологий
Харьковской государственной академии культуры

**РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЭТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ
КУЛЬТУРЫ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ КОМПЬЮТЕРНО-СЕТЕВОЙ СРЕДЫ
(по книге американского этика Деборы Джонсон)**

Цель статьи – обоснование роли компьютерной этики в контексте информационной культуры поведения пользователя сетевой среды. **Методология** исследования заключается в применении общенаучных и специальных методов познания, в частности использованы информационный, системный подходы, сравнительный, терминологический методы исследования, а также аналитический мониторинг публикаций. **Научная новизна** работы заключается в том, что проведен анализ важности главных принципов компьютерной этики, по Д. Джонсон, которые в качестве морально-этических принципов культуры поведения всех пользователей компьютерных сетей являются необходимыми составляющими современной

* Johnson Deborah G. *Computer Ethics* / Deborah G. Johnson. 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, 1994. 181 p.

інформаційної культури. **Висновки.** Морально-етическі принципи інформаційної культури любого учасника інформаційно-сетової середовища являються крайне важкими і необхідними для комфортного сосуществованія «человек-компьютер-Интернет», для общего положительного впливу интернет-сети на інформаційне общество.

Ключевые слова: компьютерная этика, Дебора Джонсон, США, інформаційна культура, морально-етическі принципи, компьютерные сети.

Filipova Liudmyla,

Doctor of Sciences (Pedagogical), Professor
Professor of Information Technology Department
Kharkiv State Academy of Culture

ROLE OF COMPUTER ETHICS IN THE FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF THE COMPUTER NETWORK USERS (based on the book by American ethicist Deborah Johnson)

The purpose of the article is to summarize and substantiate the role of computer ethics as a component of information culture of user behavior of the network environment, according to the concept of D. Johnson; analysis of moral and ethical problems of the relationship between computer and person in the conditions of using Internet technologies and services, using foreign, in particular, American experience. The methodology of the research is to apply general scientific and special methods of cognition, in particular, used information, systematic approaches, comparative, terminological methods of research. Analytical monitoring and analysis of foreign publications have been applied. The scientific novelty of the work is that the analysis of the importance of the main principles of computer ethics, according to D. Johnson, that as moral and ethical norms of culture of the behavior of all users of computer networks are necessary components of modern information culture. The urgency of spreading moral standards and ethical principles of computer culture for users of the Ukrainian Internet segment is emphasized. Conclusions. Topical phenomena that accompany the spread of computer and communication technologies in today's information society are the moral and ethical problems of the relationship between the computer and the person in the international network space. The moral and ethical principles of the information culture of any participant in the information and networking environment are fundamental and necessary for the comfortable coexistence of «man-computer-internet,» for the overall positive impact of the Internet network on the information society. Emphasis is placed on understanding the importance of self-regulation of user behavior on the network based on moral and ethical standards; disseminating the use of computer and internet ethics codes in Ukrainian society; introduction into the educational institutions of the discipline «Computer Ethics,» starting from secondary schools.

Key words: computer ethics, Deborah Johnson, USA, information culture, moral and ethical principles, computer networks.

Актуальність теми дослідження. Формування інформаційної культури в сучасному інформаційному суспільстві завжди є актуальною проблемою особливо в освітній сфері. Однак в сучасні часи інформаційну культуру все частіше трактують як особливий феномен інформаційного суспільства. Концепція інформаційної культури включає в себе знання з різних наук: теорії інформації, кібернетики, інформатики, семіотики, документалістики, логіки, культурології, лінгвістики та ін. [5]. Хоча поняття «інформаційна культура» частіше пов'язують з бібліотечною та книжковою справою, саме в цих сферах найбільшу увагу

приділяли питанням навчання читачів культури взаємодії з книгою та інформацією.

На думку фахівців, інформаційну культуру можна розглядати як у широкому, так і у вузькому сенсі. Так, у широкому сенсі – це сукупність принципів і механізмів, що забезпечують взаємодію етнічних і національних культур, їх з'єднання в загальний досвід людства. У вузькому сенсі – це оптимальні способи поводження з інформацією та подання її споживачу для вирішення теоретичних і практичних завдань; механізми вдосконалення технічних засобів виробництва, зберігання і передачі інформації; розвиток системи навчання, підготовки люди-

ни до ефективного використання інформаційних засобів та інформації [6].

Тож інформаційна культура призводить до зміни багатьох соціально-економічних, політичних і духовних уявлень, що вже склались, надає якісно нові риси образу життя людини. Критеріями нової інформаційної культури є вміння людини адекватно формулювати свою потребу в інформації, знаходити її, переробляти, відбирати, оцінювати і створювати якісно нову [7]. Додамо також – це вміння людини мати адекватну культуру поведінки в умовах комп'ютерно-мережевого середовища.

У контексті вище наведених тлумачень інформаційної культури акцентуємо нашу увагу на розгляді цього інформаційного феномена саме в умовах комп'ютерно-мережевого середовища. Зокрема, охарактеризуємо роль та важливість морально-етичних принципів культури поведінки користувача мережевого середовища або будь-якого учасника інформаційно-мережевого суспільства, використовуючи базові положення комп'ютерної етики.

Мета статті – обґрунтування ролі комп'ютерної етики в контексті інформаційної культури поведінки користувача мережевого середовища.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід підкреслити, що поняття «комп'ютерна етика» стало розповсюдженим переважно у американському суспільстві; а знаковими подіями у цьому аспекті став вихід друком книги Д. Джонсон «Комп'ютерна етика» (Johnson Deborah G. Computer Ethics. 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, 1994. 181 p.) та її ж (у співавторстві з Дж. Снеппером) антології «Етичні аспекти у використанні комп'ютерів» [1, 3].

Взагалі ж комп'ютерно-етична проблематика розглядалась і іншими американськими вченими, такими як Дж. Мур, Д. Джонсон, Дж. Снеппер, Л. Ллойд, У. Бетчел та ін. Вони довели, що комп'ютерна етика є не зведенням правил поведінки, а складним динамічним полем досліджень, що передбачає аналіз відношень між фактами, концепціями, політикою і цінностями в контексті інтенсивного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Зокрема, Дж. Мур став одним із тих, хто першим порушив ці проблеми, він передбачав, що до кінця ХХ ст. чимало видів людської діяльності і багато соціальних інститутів будуть так транс-

формовані інформаційно-комп'ютерними технологіями, що це, безсумнівно, породить широкий спектр проблем для нової дисципліни – комп'ютерної етики. Він визначав комп'ютерну етику як аналіз природи соціального впливу комп'ютерних технологій на суспільство, формулювання на цій основі моральних норм і проведення активної політики їх впровадження у свідомість розроблювачів і користувачів комп'ютерних технологій [4].

Однак саме американський етик Дебора Джонсон комплексно проаналізувала ці питання у своїй монографії (або підручнику) «Computer Ethics»; і на сьогодні вже вийшло друком її четверте видання. Автором у 2-му виданні підкреслено, що ця книга в якості навчального курсу містить основну ідею, що етичні питання взаємовідносин між людиною та комп'ютером є новим видом старих і повторюваних моральних принципів [1]. У 7-ми розділах книги авторка розкриває багато питань, серед яких – важливість набуття навичок професійної етики; зосереджуючись на соціальній відповідальності так званих «комп'ютерних професіоналів», професійних відносинах, конфліктних ситуаціях та кодексах професійної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «комп'ютерний професіонал» є досить умовним та узагальненим, саме його використала у своїх публікаціях Д. Джонсон ще у 80-ті рр. минулого сторіччя, коли з'явилося перше видання її книги [Johnson D.G. Computer ethics. Englewood Cliffs (N.J.), 1985. XI, 110 p]. Вона розглядала цей термін так: це людина, яка заробляє на життя своєю роботою з використанням комп'ютеру [1]. До такого узагальнюючого поняття авторка включала не тільки програмістів, системних аналітиків, системотехніків, продавців комп'ютерного обладнання, а й усіх користувачів продуктів інформаційно-комп'ютерних технологій: службовців банків, працівників освіти, медичних працівників, економістів, політиків, представників ЗМІ та багатьох інших. Д. Джонсон вважає, що «комп'ютерний професіонал», займаючись своєю справою, вступає у взаємини з роботодавцем, клієнтом (або споживачем), з колегою по професії та й з усім суспільством. Однак у цій площині взаємовідносин зобов'язання «комп'ютерних професіоналів» по відношенню до іншої сторони,

наприклад клієнта, чітко не визначено. Залишається багато запитань, на які складно відповісти, хоча багато з них мають бути закладені окремими пунктами у професійні контракти, саме з морально-етичної точки зору.

Комп'ютерна етика розуміється як поле досліджень, розташоване на межі між новими технологіями і нормативною етикою; фахівці її розглядають одночасно і як дослідницький напрям, і як навчальну дисципліну. Пізніше дослідницьке поле комп'ютерної етики розширилося завдяки новому спектру питань, пов'язаних зі зростанням кількості непрофесійних користувачів (так званих «кінцевих» користувачів) і розвитком комп'ютерних мереж, особливо глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Ця тенденція знайшла відображення у виданій у 1995 р. антології «Комп'ютери, етика і соціальні цінності» (Computers, Ethics & Social Values / Edited by D. Johnson and H. Nissenbaum. Prentice-Hall, Inc., 1995), під редакцією Д. Джонсон. Згодом комп'ютерно-етична проблематика набула поширення та визнання за межами Північної Америки та в країнах Європи [4].

Відомо, що інтернет як глобальна світова комп'ютерна мережа надає користувачеві величезні інформаційні масиви, на основі чого можна формувати вміння шукати, обробляти, зберігати і передавати інформацію засобами сучасних комунікаційних технологій. Тож інтернет-мережа може надавати значний позитивний вплив на особистість: сприяти її самовираженню і самоствердженню; успішно реалізувати виховну функцію на основі залучення студентів до інформації культурного, етичного, гуманістичного характеру. Однак вже перший проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в освітні структури спонукало вчених і педагогів звернутися до етичних, правових і моральних аспектів застосування цих технологій. Тому що глобальна природа мережі не тільки відкрила людству нові вражаючі можливості для створення і поширення інформації та знань, а й збільшила певну небезпеку виникнення протиріч між цінностями, традиціями та культурною спадщиною різних держав і народів. Одночасно дії окремої людини в інтернеті можуть значно відрізнятись від його дій в реальному світі, коли людина, й особливо молода, інколи навіть не в змозі передбачити всі наслідки своїх вчинків у

віртуальному середовищі для реального навколишнього середовища спільноти людей.

Складається така собі парадоксальна ситуація, коли майже у всіх користувачів інтернету не викликає сумніву корисність і навіть безсумнівну необхідність комп'ютерної мережі для сучасної життєдіяльності людства, але в той же час виникають складні проблеми взаємовідносин між інформаційною технологією і культурними традиціями і нормами поведінки особистості. Тобто такі проблеми вже переходять у площину морально-етичних принципів культури поведінки користувача в інтернет-мережевому середовищі.

Велику увагу питанням комп'ютерної етики стали приділяти в американському суспільстві, де значно раніше, ніж у нас розповсюдились мережеві технології та сервіси. Так, в США ще в 1979 р. був розроблений і прийнятий перший кодекс комп'ютерної етики, в преамбулі якого підкреслюється життєво важлива необхідність дотримання всіх норм етики при розробці та експлуатації засобів інформаційних технологій. Пізніше у 1987 р. розробили кодекс комп'ютерної етики для викладачів вищої і середньої шкіл. Кодекси послужили основою для створення спеціальних курсів, що викладаються у середніх школах і більшості університетів США. На основі етичних стандартів Міжнародна федерація з інформаційних технологій (IFIP) рекомендувала прийняти кодекси комп'ютерної етики національним організаціям інших країн з урахуванням місцевих культурних і етичних традицій [2].

Поряд с поняттям «комп'ютерна етика» став поширюватися вислів «етика Інтернет», «мережевий етикет» або «нетикет» (net – у перекладі з англ. мови це – мережа); такі поняття можна зустріти й у електронних практичних посібниках для користувачів Інтернету, і в правилах, встановлених на веб-сайтах, наприклад у чатах, на форумах мережі. Один з американських сайтів так і називався – «webethics», тобто «етика Інтернет» (до речі, американці називають весь інтернет узагальненим словом «Веб»).

Матеріали, що стосуються етичних аспектів культури професійної поведінки у глобальній мережі, містяться на сайтах американських комп'ютерних та інженерних асоціацій, наприклад, Асоціації комп'ютерної техніки (Association

for Computing Machinery). Основу подібних матеріалів створюють, здебільшого етичні кодекси, які визначають базові цінності і норми, на основі яких виробляються рекомендації щодо поведінки в певних ситуаціях. Так, згідно з правилами мережевого кодексу етики: не рекомендується робити речей, що не схвалюються в цивілізованому суспільстві – лаятися, ображати людей, розпалювати національну ворожнечу, зламувати паролі (коди доступу). Забороняється поширення реклами через групи новин тощо [2].

Полікультурний контекст мережевих технологій створює труднощі морального обґрунтування загальних юридичних норм, навіть тих із них, що вже зафіксовані в міжнародних угодах. Однак проблеми «загальних правил» і «загальних цінностей» мережі пов'язані не тільки з приналежністю її творців і користувачів до різних країн, але і з різним характером їх професійних занять. Стає все очевидніше, що Інтернет є сталим явищем, «річчю в собі», що потребує не стільки визначення, скільки признання і з правової точки зору.

Незважаючи на те, що дотримання моральних норм підтримується тільки силою суспільного впливу, їх наявність необхідна і тому, що історично на основі норм моралі виробляються нові й удосконалюються існуючі юридичні норми, які забезпечуються державним впливом.

В українському суспільстві вже розпочинають звертатися до проблем та питань, що виникають паралельно з швидким проникненням Інтернет-технологій в суспільне життя і, зокрема, в освітню сферу, де новітні технології стають інструментом інтерактивного навчання, особливо в напрямі розвитку дистанційної освіти. І в цьому напрямі одним із сучасних

завдань має стати впровадження в освітні заклади навчальної дисципліни «Комп'ютерна етика» як для користувачів, так і для фахівців-розробників комп'ютерних систем і мереж в будь-якій сфері людської діяльності.

Актуальними явищами, які супроводжують поширення комп'ютерно-комунікаційних технологій у сучасному інформаційному суспільстві, стають морально-етичні проблеми взаємовідносин між комп'ютером та людиною в міжнародному мережевому просторі, тобто проблеми інформаційної культури поведінки. Вони породжують багато запитань, проте не на всі з них є чіткі відповіді. Головною ж умовою успішного співіснування людина-комп'ютер та людина-інтернет має бути регулювання відносин між ними та розуміння важливості саморегуляції поведінки користувача в мережі на основі морально-етичних норм. Тобто нам усім слід реалізовувати домінуючий принцип кодексу всесвітньої мережевої етики – *Noli posere* (лат.м.) або *Do no harm* (англ.м.) – Не нашкодь.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що здійснено аналіз важливості головних принципів комп'ютерної етики, за Д. Джонсон, що в якості морально-етичних принципів культури поведінки усіх користувачів комп'ютерних мереж є необхідними складниками сучасної інформаційної культури.

Висновки: морально-етичні принципи інформаційної культури будь-якого учасника інформаційно-мережевого середовища є вкрай важливими й необхідними для комфортного співіснування «людина-комп'ютер-інтернет», для створення загальних позитивних результатів користування інформаційними ресурсами з будь-якої сфери сучасного соціального суспільства.

Список використаних джерел

1. Johnson Deborah G. Computer Ethics / 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, 1994. 181 p.
2. Филиппова Л. Я., Зеленецкий В. С. Компьютерная этика. Морально-этические и правовые нормы для пользователей компьютерных сетей: Учеб. пособие. Х. : Изд-во «Кроссрод», 2006. С.55–82.
3. Spinello R. A. Ethical aspects of information technology. – Englewood Cliffs (N.J.), 1995. – XI. P. 129.
4. Галинская И. Л. Компьютерная этика, информационная этика, киберэтика // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития. М. : Дашков и Ко, 2003. С. 121–127.
5. Информационная культура, информационная грамотность и компьютерная компетентность // <http://jarki.ru/wpress/2009/06/28/756/>
6. Кравец В. А., Кухаренко В. Н. Формирование информационной культуры // Дистанционное образование. 2000. № 4. С. 35–37.